

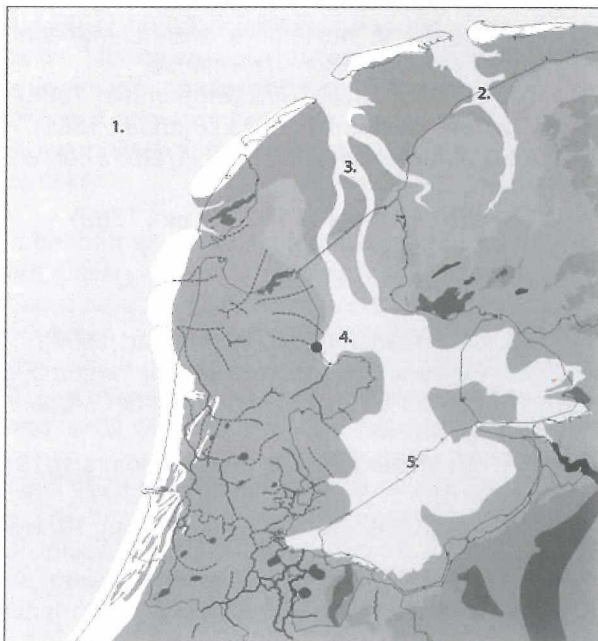
Wonen aan de Medemolaca

Leven in middeleeuws Medemblik vóór 1289

De jaaruitgaven van de Oudheidkundige Vereniging "Medemblick" bewijzen dat er over de historie van Medemblik ontzettend veel valt te vertellen. In dit artikel wordt de vroegste periode besproken, toen zelfs de historische naam Medemblick nog iets van de verre toekomst was.¹ Deze periode wordt aangeduid als de vroege middeleeuwen en duurde grofweg van 550 tot 1100 na Chr. Medemblik was in deze periode nog geen stad, maar een Fries-Frankische handelsnederzetting. Van deze handelsnederzetting is slechts een handjevol historische bronnen bekend. Hierin staat niets over het dagelijks leven van de bewoners van Medemblik. Gelukkig kan archeologisch onderzoek hier meer licht op werpen.

De eerste Medemblikkers

Midden in het woeste, slecht begaanbare veenland dat later West-Friesland en de Wieringermeerpolder zou vormen, stroomde in de zevende eeuw na Chr. een veenrivier. Deze rivier ontwaterde het natte veengebied en voerde dit af naar het Meer van Wervershoof, een groot water dat op de locatie van het huidige IJsselmeer lag (Afb.1). Op de plek waar nu Medemblik ligt, stroomde de veenrivier pal langs een zandige kreekrug, die al in de prehistorie was ontstaan.

Afb.1: Noordwestelijk Nederland rond het jaar 850 na Chr.

1. Noordzee 2. Boorne of Middelsee 3. Vlie 4. Meer van Wervershoof 5. Almere. Kaart overgenomen van RAAP Archeologisch Adviesbureau, bewerking door auteur.

De combinatie van een zandige ondergrond en de ontwatering door de veenrivier, zorgde ervoor dat dit specifieke gebied een stuk droger was dan het omliggende landschap.²

Het veenlandschap in het gebied dat nu West-Friesland heet, bestond uit een combinatie van open gebied en bebossing. De drogere delen, zoals de kreekrug waar Medemblik op zou ontstaan, waren (deels) bebost met onder andere els, beuk, es, eik, hazelaar, den en berk. Op de lagere nattere delen groeiden vooral grassen en riet. Het was een ideaal leefgebied voor (water)vogels, maar ook voor bevers, otters, herten, wilde zwijnen en zelfs wolven en elanden.³ De mens had er in de voorgaande eeuwen niet of nauwelijks gewoond.

Ergens aan het eind van de zevende eeuw meerde een schip aan op de oever van de bovengenoemde veenrivier. Het is onduidelijk wie deze eerste bezoekers waren, of waarom zij besloten op de kreekrug aan land te gaan. De verbeterde ontwatering maakte het mogelijk West-Friesland opnieuw te verkennen. De bestuurders van dit schip waren waarschijnlijk Friezen. Dit heeft te maken met een fenomeen dat in de zevende eeuw zichtbaar is in grote delen van de Lage Landen.

Vooral in het noordelijke terpengebied is een explosieve groei van het aantal nederzettingen zichtbaar. Waarschijnlijk illustreert deze groei een bevolkingstoename. De bevolkingstoename initieerde een kolonisatie van onontgonnen gebieden door de Friese bevolking.⁴ Het valt tot op heden nog niet archeologisch te bewijzen dat de Friezen uit het terpengebied zich in Noord-Holland vestigden. De opkomst van vele nieuwe nederzettingen in deze streek past echter goed in het expansiefenomeen van de zevende eeuw.

De Friese wereld

Wie waren deze Friezen die zich aan het eind van de zevende eeuw op de kreekrug naast de veenrivier gingen vestigen? De naam Friezen is afkomstig uit Romeinse bronnen en sloeg in de vroege middeleeuwen op alle volken die langs de kusten van de Lage Landen woonden.⁵

De echte namen van deze verschillende volken kennen we niet. Uit de archeologische en zeldzame historische bronnen ontstaat een beeld van een inventief volk dat leefde in een harde, mystieke wereld. Het Friese geloof vertoonde overeenkomsten met het Noorse geloof, waarin de natuur een belangrijke rol speelde.⁶

Het terpengebied was een moeilijk gebied om te bewonen. De constante dreiging van overstromingen en de beperkte mogelijkheden voor landbouw maakte dat de Friese volken een unieke levensstijl ontwikkelden. Huizen en landbouwgrond werden steeds verder opgehoogd, zodat deze veilig waren voor overstromingen. Omdat het land vaak slecht begaanbaar was, ontwikkelden de Friese volken zich tot uitstekende schippers. Ze verrijkten zich door uitgebreid handel te drijven met gebieden die grondstoffen voor handen hadden die in het terpengebied niet verkrijgbaar waren.

Medemolaca

Enkele van de eigenschappen van de Friese volken zijn ook in de vroegste fasen van Medemblik terug te vinden. In de late zevende en vroege achtste eeuw was Medemblik waarschijnlijk niet meer dan een semipermanente handelsplek. Misschien werd het door de Friezen gebruikt als uitvalsbasis voor handelstochten naar het zuiden. Het is nog niet zeker wanneer de eerste permanente gebouwen ontstonden, maar dicht bij de Ridderstraat is wel een ontwateringsgreppel uit deze periode gevonden. De greppel was haaks op de veenrivier gegraven, die nu de naam Medemolaca of 'Midden-Leek' had gekregen.

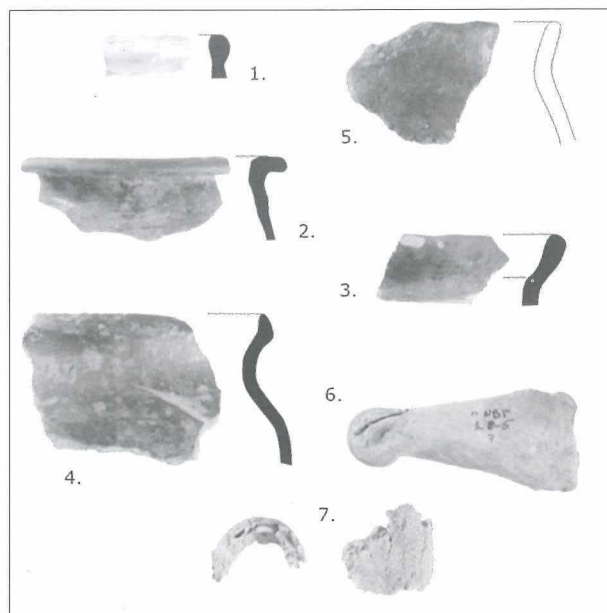
De greppel geldt als bewijs voor bewoning van (delen van) de kreekrug. Waarschijnlijk stonden de vroegste gebouwen bovenop het veen dat over de zandige kreekrug heen groeide. Toen men dit veen ging bewerken, verdween (oxideerde) het langzaam, totdat het maaiveld met de onderliggende zandige kreekrug samenviel. Waarschijnlijk zijn de resten van de oudste gebouwen met het veen verdwenen. Alleen diepere sporen, die tot in de kreekrug waren gegraven, zijn nog archeologisch zichtbaar. Dit fenomeen is ook bij opgravingen aan de Schuivevoerderslaan waargenomen.⁷

Echte gebouwen uit de vroegste periode zijn dus (nog) niet gevonden in Medemblik. Toch kunnen we wel een beeld schetsen van hoe de handelsplaats er toen uitzag. De greppel functioneerde ook als perceelgrens en illustreert dat de huispercelen haaks op de Medemolaca lagen. Parallelen elders in het land doen vermoeden dat de gebouwen woonstalboerderijen waren, waarin zowel mensen als dieren leefden.⁸ Als bouw materiaal werd vooral hout, leem en riet gebruikt. Tussen de gebouwen was een open ruimte, waar men waarschijnlijk ambachtelijke activiteiten uitvoerde.

De gebouwen werden door (uitgebreide) families bewoond, die vooral runderen en schapen hielden. Daarnaast jaagde men op wild voor extra voedsel, huiden en andere grondstoffen, zoals veren en boten. Een laatste belangrijke voedselbron was ongetwijfeld de visvangst, al is hiernaar nog geen archeologisch onderzoek verricht.

Bij enkele opgravingen zijn aanwijzingen gevonden dat de bewoners van Medemolaca zout wonnen.⁹ Zout speelde een belangrijke rol in de scheepvaart, omdat het voedsel langer houdbaar maakte. Het is goed voor te stellen dat dit zout meteen in Medemolaca werd verwerkt en men vis en vlees inpekkelde om mee te geven aan schepen die een lange tocht voor de boeg hadden.

Wat Medemblik in deze periode bijzonder maakt, is de handel die toen al werd gedreven. Zelfs in de vroegste sporen zijn fragmenten van importeerderwerk uit het Duitse Rijngebied gevonden (Afb.2).¹⁰ Voor huidige begrippen was de bewoning heel bescheiden: waarschijnlijk niet meer dan een paar families met hun woonstalhuizen. Daarnaast zullen veel handelaren op doortocht zijn gestopt bij de kleine havenplaats. Het is aannemelijk dat deze bezoekers bij de bewoners overnachtten of op hun eigen schepen bleven slapen.

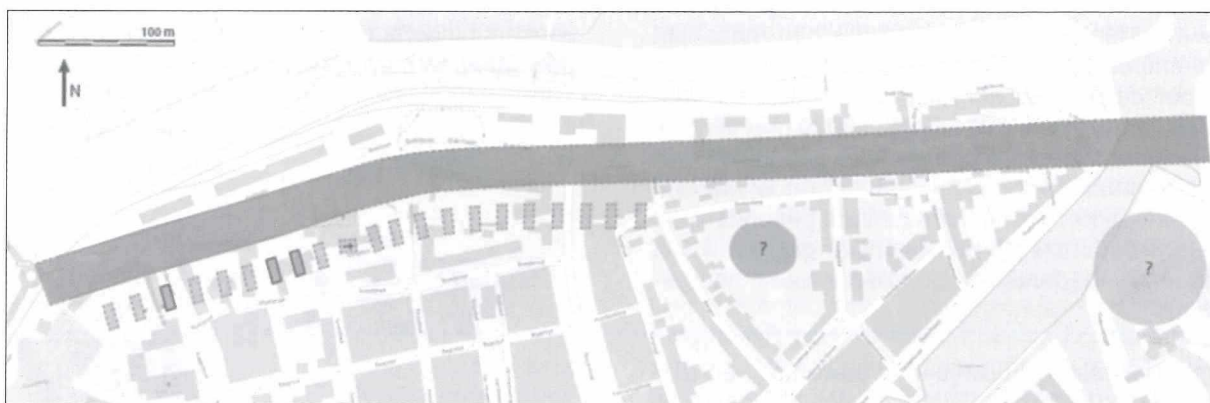
Afb.2: Zelfs in de vroegste sporen van Medemblik is al importeerderwerk uit het Duitse Rijngebied gevonden. Uit een greppel vlakbij de Ridderstraat kwam Merovingisch tot Karolingisch importeerderwerk (1, 2, 3 en 4), handgemaakt kogelpotterderwerk (5), de eerste vingerkoot van een eland (6) en een fragment van een smeltkroes (7).

Het Frankische Rijk

Zoals hierboven gezegd, handelden de Friezen met het Duitse Rijngebied. Hier had zich na de val van het Romeinse Rijk een nieuw rijk gevormd: het Frankische Rijk. Dit rijk breidde zich steeds verder uit naar het noorden, tot ook westelijk Frisia in 719 werd veroverd. De kleine nederzetting Medemolaca, die waarschijnlijk pas net was ontstaan, viel vanaf dat moment binnen het Frankische Rijk. Ondanks de annexatie bleef het gebied een uitzonderlijke positie behouden.

De inwoners van Frisia pasten zich weinig aan, waardoor de oude situatie in feite weinig veranderde. Waarschijnlijk geldt dit ook voor Medemolaca. Handelaren en reizigers uit het noorden en het zuiden bleven de handelsnederzetting aandoen.

Medemblik was in deze periode, de achtste en negende eeuw, meer dan een gewoon boerengedehucht. Dit blijkt onder andere uit een historische bron die rond 900 dateert.¹¹ Hierin worden de rechten van de Kerk van Utrecht opgesomd. Helemaal onderin het document wordt Medemolaca genoemd. De Utrechtse Kerk had in deze plaats een tiende van de rechten van de Frankische koning gekregen. Deze rechten hielden in dat de koning, en dus ook de Utrechtse Kerk, tol mochten heffen over de handel in Medemolaca.

Afb.3: Een mogelijke reconstructie van Medemblik rond 900 na Chr. De Medemolaca stroomde grofweg langs de zuidkant van de Oude Haven. Waarschijnlijk had de nederzetting al een kleine kerk. In totaal zijn tot nu toe drie huisplattegronden opgegraven die waarschijnlijk uit de negende eeuw dateren (donker). Deze lagen een aantal meter ten zuiden van de veenstroom. Waarschijnlijk liep de bewoning in ieder geval door tot aan de Nieuwstraat. Mogelijk waren naast een havengebied ook een administratieve (vraagteken links) en een 'militaire' zone (vraagteken rechts) in de nederzetting aanwezig.

Toen dit document werd opgesteld, bezat de Utrechtse Kerk deze rechten, ofwel de koningstien, al. De enige Frankische koning die voor 900 een schenking aan de Utrechtse Kerk had gedaan, was Pepijn III in 753. Blijkbaar was in deze periode de handel al aanzienlijk, dat het loonde om hierover tol te heffen. Deze documenten bewijzen nogmaals dat Medemblik vanaf het begin een handelsplaats was.

De Franken in Medemolaca

Dat de Franken ook in Medemolaca zijn geweest, zien we aan het aardewerk dat zij achterlieten. Dit is goed te onderscheiden van het handgemaakte aardewerk dat de bewoners van Medemolaca zelf maakten. In Medemblik zijn fragmenten van de meest luxe aardewerksoorten uit het Duitse Rijngebied gevonden. Dit bewijst dat Medemolaca in deze periode grote rijkdom kende. De nederzetting groeide ook gestaag in deze eeuwen. Voor het jaar 900 kan een inwoneraantal van 120 tot 200 mensen worden geschat (Afb.3).¹²

Waarschijnlijk profiteerden de bewoners van de rijkdom die de handel bracht en leefden zij iets luxer dan de bewoners van boeren nederzettingen. Of er ook echt een rijke elite in Medemolaca woonde, is lastig te zeggen. De luxegoederen kunnen ook alleen als handelsmateriaal in Medemolaca terecht zijn gekomen.

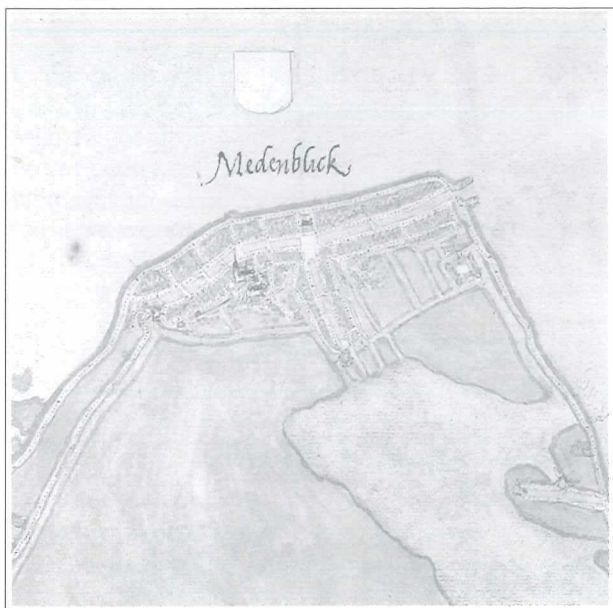
Behalve luxe aardewerk werden er nog veel meer dingen in Medemolaca verhandeld. Hiernaar is tot op heden nog maar weinig onderzoek gedaan. De bewoners van Medemolaca hielden dieren en gebruikten en verhandelden de producten hiervan. Zeker is dat ze runderen, schapen, een enkel varken en honden hielden. Van de wol van de schapen maakte men waarschijnlijk textiele doeken. De runderen leverden vlees en melk(producten) op.

Misschien hield men ook bijen voor de productie van honing. Verder werden veel wilde dieren gevangen voor verschillende grondstoffen zoals vlees, botten, huiden, veren, geweien en vetten. Tenslotte won men uit de omgeving ook handelsgoederen, zoals mogelijk zout.

Tussen noord en zuid

Het eind van de negende eeuw was een spannende periode voor de bewoners van Medemolaca. De waterwegen, waarvan zij zo afhankelijk waren, werden steeds meer bedreigd door rooibendes uit het noorden. Deze rooibendes, ook wel Vikingen genoemd, vielen tussen het eind van de negende eeuw tot halverwege de elfde eeuw verschillende handelsplaatsen in Nederland aan. De vondsten uit Medemblik laten zien dat de handelsnederzetting veel handel met de Franken in het zuiden dreef. Het is waarschijnlijk dat zij deze handel naar het noorden doorzetten. Van oudsher waren zowel de Franken als de Vikingen dus handelspartners van de bewoners van Medemolaca geweest.

Dat deze twee groepen vanaf de negende eeuw vijanden van elkaar werden, zal de handelsstroom weinig goeds hebben gedaan.

Afb.4: Op de oudste stadsplattegrond van Medemblik, vervaardigd door Jacob van Deventer in circa 1560, is zichtbaar dat de bebouwing langs de Middenleek al helemaal gesloten was. Waarschijnlijk is deze situatie in de late middeleeuwen ontstaan.

Het is onbekend of de Vikingen ooit in Medemblik zijn geweest. Het is ook niet zeker of zij daar als vriend, vijand of een combinatie van de twee zouden zijn ontvangen. Gezien de ligging op de route naar Scandinavië, is het wel zeer waarschijnlijk dat de bewoners van Medemolaca de lange, slanke schepen van de Vikingen hebben zien langsvaren.

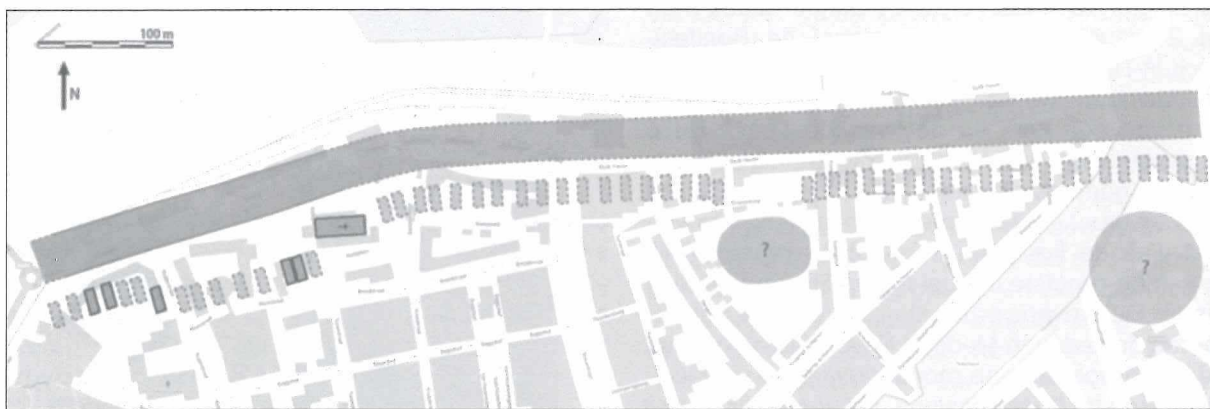
De Vikingen moeten vanaf het water ook de handelsnederzetting hebben zien liggen: de lange rij huizen met aanlegkades aan een rivier, waartussen een bescheiden houten kerkje prijkte.

Rond het jaar 1000

Aan het eind van de negende eeuw verdwenen en/of verplaatsten in Nederland veel nederzettingen. Medemblik bleef, opvallend genoeg, bestaan. Waarschijnlijk ontstonden de veranderingen door het verschuiven van de handelscentra in het rivierengebied. Hierdoor verschoven ook de belangrijkste handelsroutes in het hele land. De route via het Vlie bleef echter bestaan, waardoor ook Medemblik kon blijven groeien in de tiende en elfde eeuw.

De woonstalboerderijen van Medemblik werden nog steeds herbouwd op min of meer dezelfde plaats. Het lijkt er op dat de bevolking ook nu gestaag bleef groeien, waardoor de huizen dichter op elkaar kwamen te staan. Rond 1200 werden de open plaatsen tussen de huizen steeds meer opgevuld met nieuwe gebouwen, waardoor een onafgebroken rij huizen ontstond. Ook op de oudste kaart van Medemblik uit 1560 is deze bebouwing in rijen zichtbaar (Afb.4).

In ieder huis woonde nog steeds één gezin. Zoals hierboven gezegd was de zuidoever rond 1100 waarschijnlijk al aardig volgebouwd. Voor 1100 kan dus opnieuw worden ingeschat hoeveel gebouwen er in Medemblik stonden (Afb.5 en 6). Dit geeft voor Medemblik een inwoneraantal van waarschijnlijk 360 tot 600.¹³ De gebouwen lijken in deze periode te veranderen. Naast hout gebruikte men vanaf de tiende tot elfde eeuw soms ook plaggen voor wandconstructies.¹⁴ Misschien kwam dit doordat het hout in de omgeving steeds schaarser en daarmee kostbaarder werd.

Afb.5: Een mogelijke reconstructie van Medemblik rond 1100 na Chr. De Medemolaca stroomde waarschijnlijk noordelijker, ongeveer op de locatie van de Oude Haven. De nederzetting had een voor die tijd grote kerk. In totaal zijn tot nu toe vijf huisplattegronden opgegraven die waarschijnlijk rond 1100 dateren (donker). Deze lagen nog steeds een aantal meter ten zuiden van de veenstroom, al lijkt ten westen van de kerk een opening te ontstaan. Het is onzeker hoe ver de bewoning doorliep, maar mogelijk al tot de havenmonding. Wederom waren mogelijk naast een havengebied ook een administratieve (vraagteken links) en een 'militaire' zone (vraagteken rechts) in de nederzetting aanwezig. In de reconstructies is de overzijde van de veenrivier leeg gelaten. Het is echter mogelijk dat ook deze was bebouwd.

De vondsten uit deze periode laten zien dat Medemblik nog steeds handelscontacten onderhield. De bewoners van Medemblik gebruikten aardewerk uit het Duitse Rijngebied. Zelf maakten zij ook producten.

De nederzetting kreeg in 1289 ook als eerste stadsrechten. Toch heeft de stad in de eeuwen na de middeleeuwen altijd op de derde plaats gestaan na Hoorn en Enkhuizen.

Afb.6: Een impressie van het dagelijks leven in de winter in Medemblica rond 1100 na Chr.

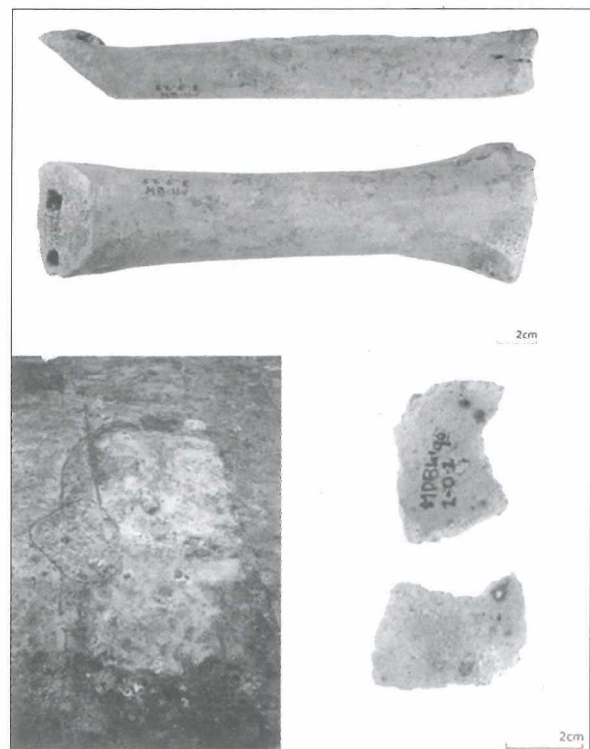
Dit varieerde van het hakken van simpele benen glissen (een soort schaatsen) en het bakken van brood tot het bewerken van metalen (Afb.7).

De St. Maartenskerk

Een bijzondere vondst uit deze periode deed men ruim 20 jaar geleden in en naast de Bonifaciuskerk.¹⁵ Tijdens de restauratiewerkzaamheden en de nieuwbouw van de kerk vonden archeologen resten van een kerk uit de twaalfde eeuw. Deze voorganger van de Bonifaciuskerk, de St. Maartenskerk, was gemaakt van tufsteen en ongeveer 20 bij 45 meter groot. Samen met de abdijkerk van Egmond was de kerk van Medemblik waarschijnlijk één van de grootste in heel Noord-Holland in deze periode. De omvang van het gebouw toont het belang van de kerk van Medemblik voor de omgeving. Medemblik vormde een moederkerk voor veel kleinere kerken in West-Friesland. De vondst van deze twaalfde-eeuwse kerk op de locatie van de huidige kerk, doet vermoeden dat ook de oudste houten kerk hier moet worden gezocht.

Moeilijke tijden

Medemblik vormde gedurende de hele vroege middeleeuwen het centrum voor het gebied dat nu West-Friesland en de Wieringermeer heet.

Afb.7: Een benen glis, de brandresten van een oven en fragmenten van een smeltkroesje, allemaal gevonden tijdens een opgraving aan de Ridderstraat.

Dat de nederzetting aan belang heeft moeten inleveren ten opzichte van Hoorn en Enkhuizen heeft met de gebeurtenissen van de late middeleeuwen te maken.

In het begin van de twaalfde eeuw zagen we Medemblik als een florerende handelsnederzetting en religieus centrum voor de omgeving. In de loop van de twaalfde eeuw begonnen de eerste serieuze problemen voor de nederzetting. In 1101 komt voor het eerst het woord Holland voor in historische bronnen. Dit gebied, wat toen vooral uit Zuid-Holland en Zeeland bestond, zou in de twaalfde eeuw steeds verder uitgroeien tot een supermacht. De graven van Holland voerden een eindeloze strijd met de bewoners van het gebied rondom Medemblik. De graven wilden het gebied, nu ook voor het eerst West-Friesland genoemd, annexeren.¹⁶

Maar de West-Friezen voelden hier weinig voor. De strijd tussen de Hollandse graven en de West-Friezen zou tot ver in de dertiende eeuw voortduren.

Afb.8: Noordwestelijk Nederland rond 1350. De locatie van Medemblik is aangegeven met een stip. Een dikke lijn, op de kaart links van Medemblik, geeft bij benadering de locatie van rivier de Rekere aan. Ten westen daarvan ligt Kennemerland. Kaart overgenomen van RAAP Archeologisch Adviesbureau, bewerking door auteur.

Wateroverlast

Naast de groeiende spanning met de Hollandse graven, kampten de inwoners van Medemblik ook met problemen dicht bij huis. De twaalfde eeuw was een onstuimige periode waarin veel overstromingen plaatsvonden.

Eén van de heftigste overstromingen, de Allerheiligenvloed, vond plaats in 1170. Bij deze overstroming werd een groot deel van wat nu Noord-Holland is in één keer weggeslagen.¹⁷

Medemblik ondervond al eeuwenlang waterproblemen en was daarom nu ook verschillende malen slachtoffer van overstromingen, waarbij grote delen van de nederzetting werden weggeslagen. Sommige overstromingen waren zo destructief dat deze duidelijk in de archeologie zichtbaar zijn. Overstromingen als de Allerheiligenvloed moeten ware rampen zijn geweest voor de inwoners van Medemblik, waarbij veel huizen en levens verloren zijn gegaan. Ondanks deze tegenslagen bleven de bewoners van Medemblik vechten tegen het water en hun nederzetting herbouwen.

Oorlog met Holland

De conflicten met Holland namen in de dertiende eeuw steeds meer toe. De Westfriezen waren in de minderheid. Toch wisten zij de Hollanders aardig in de verdediging te drukken door een guerrilla-oorlog met korte, onverwachte aanvallen uit te voeren. De strijd concentreerde zich vooral op het gebied rondom rivier de Rekere, die Kennemerland van West-Friesland scheidde (Afb.8).

Toch zal Medemblik, als één van de belangrijkste centra van het gebied, veel hebben gemerkt van de ongeregelheden. Archeologisch zijn dit soort zaken lastig aan te tonen, maar het is waarschijnlijk dat Medemblik, als handelscentrum, een rol speelde bij de bevoorrading van troepen.

Het verhaal van de laatste dagen van Medemblik als vrije West-Friese handelsnederzetting is alle lezers van dit stuk waarschijnlijk wel bekend. De Hollandse graaf Floris V viel in 1282 West-Friesland vanaf het water binnen. Binnen enkele jaren slaagde hij erin het hele gebied, mede dankzij de bouw van enkele dwangburchten, onder controle te krijgen.¹⁸

Het oudste gebouw van Medemblik, de dwangburcht 'Huis te Medemblik', markeert het einde van een lange, rijke geschiedenis van een Fries-Frankische handelsnederzetting. Doordat er weinig historische bronnen uit dit gebied en deze periode zijn, is het lastig de vroegste geschiedenis van Medemblik te reconstrueren. Gelukkig hebben de bewoners van Medemolaca delen van hun verhalen in de bodem geschreven, zodat wij deze vandaag de dag alsnog kunnen lezen.

Josje van Leeuwen
Hoorn, juli 2014

Geraadpleegde bronnen

- G.P. Alders, *Medemblik, opgraving Bonifatiuskerk*, z.pl., augustus 1994 (ongepubliceerde conceptversie augustus).
- H.J.A. Berendsen, *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*, Assen, 2004.
- J.C. Besteman, 'Carolingian Medemblik', *Berichten Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 24, Amersfoort, 1974, 43-106.
- J.C. Besteman, 'The history of medieval settlement in North-Holland and the reclamation of the peat areas in archaeological perspective', P. Murphy & C. French (redactie), *The exploitation of wetlands (BAR British Series 186)*, Oxford, 1988, 327-368.
- J.C. Besteman, 'De pre-stedelijke ontwikkeling van Medemblik van vroeg-middeleeuwse handelsplaats naar middeleeuwse stad', F.J. Bakker, W.F.M. Brieffies & C.A. van Zijverden (redactie), *Een nieuw Medemblikker scharre-zootje. Enkele grepen uit de geschiedenis van Medemblik, 1289-1989*, Schoorl, 1989, 13-38.
- W. Bilderdijk, *Geschiedenis des Vaderlands. Deel 2*, Amsterdam, 1833.
- D.E.H. de Boer, E.H.P. Cordfunke en H. Sarfatij, *WI Florens. De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*, Utrecht, 1996.
- D.E.H. de Boer, M. Boone en W.A.M. Helsing, *Nederlands verleden in vogelvlucht. Delta I. De middeleeuwen: 300-1500*, Leiden/Antwerpen, 1992.
- M.F.P. Dijkstra, *Rondom de mondingen van Rijn & Maas. Landschap en bewoning tussen de 3e en 9e eeuw in Zuid-Holland, in het bijzonder de Oude Rijnstreek*, Leiden, 2011.
- R.P. de Graaf, *Oorlog om Holland, 1000-1375*, Hilversum, 1996.
- J.K.A. Hagers en G.P. Alders, Medemblik: Bonifatiuskerk, *Archeologische Kroniek Noord-Holland* 1993, Haarlem, 1994, 401-404.
- F.W.N. Hugenholtz, *Floris V*, Bussum, 1974.
- J. van Leeuwen, *Middeleeuws Medemblik. Een centrum in de periferie (West-Friese Archeologische Rapporten 61)*, Hoorn, 2014.
- R. de Man, 'Medemblik Bonifaciuskerk. Kerkfundering en kisten', in: *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1993*, Amersfoort, 1994, 114.
- M. Mostert, *In de marge van de beschaving. De geschiedenis van Nederland 0-1100*, Amsterdam, 2009.
- T. de Nijs en E. Beukers, *Deel I. Geschiedenis van Holland tot 1572*, Hilversum, 2002.
- W. Prummel, *The Significance of Animals to the Early Medieval Frisians in the Northern Coastal Area of the Netherlands. Archaeozoological, Iconographic, Historical and Literary Evidence (Environmental Archaeology 6)*, z.pl., 2001, 73-86.
- H. Sarfatij en M.J.A. de Haan, 'Medemblik. N.H. kerk', *Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1992*, Amersfoort, 1993, 74.
- W.H. te Brake, *Medieval Frontier. Culture and Ecology in the Rhineland*, z.pl., 1985.
- P.J. Woltering en K.A. Hagers, 'Medemblik', *Archeologische Kroniek Noord-Holland* 1992, Haarlem, 1993, 320-321.
- H.J. Zegers, *Geschiedenis van de textielvezel. Deel 2, de turfvezel*, z.pl., 2004 (Veenprofiel 'special' Nederlands Veengenootschap).

Herkomst afbeeldingen:

Archeologie West-Friesland, Hoorn: 1-3, 5-8.

Westfries Archief, Hoorn: 4.

- ¹ Van Leeuwen, 56.
- ² Berendsen, 293-296.
- ³ Besteman (1974), 101-103; Dijkstra, 43; Van Leeuwen, 25-26; Prummel; Te Brake, 78; Zegers, 13.
- ⁴ Mostert, 109; De Nijs & Beukers, 30.
- ⁵ De Boer en anderen (1992), 10.
- ⁶ Mostert, 122-124.
- ⁷ Besteman (1988), 341.
- ⁸ Van Leeuwen, 169-201.
- ⁹ Van Leeuwen, 73-74.
- ¹⁰ Besteman (1974); (1988); Van Leeuwen.
- ¹¹ Besteman (1989), 17; De Boer en anderen (1992), 64.
- ¹² Vergelijkbaar met het inwoneraantal van huidige gehuchten als Zandwerven of Gouwe.
- ¹³ Vergelijkbaar met het inwoneraantal van huidige gehuchten Wijzend of Wadway.
- ¹⁴ Van Leeuwen, 133-138.
- ¹⁵ Alders; Hagers & Alders; De Man; Sarfatij & de Haan; Woltering & Hagers.
- ¹⁶ De Boer en anderen (1992), 97; De Graaf, 211.
- ¹⁷ Bilderdijk, 35.
- ¹⁸ De Boer en anderen (1996), 177-178; De Graaf, 240; Hugenholtz, 56-58; De Nijs & Beukers, 75.